

Wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku – opinie i doświadczenia specjalistów

Podsumowanie

W Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej zawarto prawa mające szczególne znaczenie w kontekście praw dzieci w postępowaniu sądowym – za najistotniejsze z nich należy uznać godność człowieka (art. 1), zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (art. 4), prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego (art. 6), poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego (art. 7), ochronę danych osobowych (art. 8), niedyskryminację (art. 21), prawa dziecka (art. 24) i prawo do skutecznego środka prawnego (art. 47).

Wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej (UE) są zobowiązane przede wszystkim do zapewnienia najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka przy podejmowaniu jakichkolwiek działań wobec niego. Zabezpieczenie interesów dziecka ma szczególne znaczenie w przypadku jego udziału w postępowaniach sądowych w sprawach karnych i cywilnych.

Takie postępowanie może być stresujące dla każdego. Dotyczy to w szczególności dzieci, dla których udział w postępowaniu sądowym może wiązać się z traumą, jeżeli nie zostanie ono przeprowadzone w sposób przyjazny dziecku, jeżeli okoliczności jego przeprowadzania będą nieodpowiednie lub jeżeli osoby biorące w nim udział nie będą odpowiednio przeszkolone. Problem ten dotyczy tysięcy dzieci. Z danych za 2010 r. dotyczących zaledwie 11 państw członkowskich wynika, że około 74 000 dzieci padło ofiarą przestępstwa, a 495 000 ucierpiało wskutek rozvodu rodziców.

Sposób traktowania dzieci w trakcie postępowania sądowego jest źródłem poważnych obaw związanych z prawami podstawowymi – Organizacja

Narodów Zjednoczonych (ONZ) odniosła się do tej kwestii w [Konwencji o prawach dziecka](#), która została ratyfikowana przez wszystkie państwa członkowskie UE. UE potwierdziła swoje zaangażowanie na rzecz rozwiązania tego problemu, wyrażając poparcie dla wytycznych Rady Europy z 2010 r. w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom oraz wspierając państwa członkowskie w podejmowaniu działań służących zapewnieniu lepszej ochrony praw dziecka w ramach ich systemów sądowych.

Wspomniane wytyczne Rady Europy promują przysługujące dzieciom prawa do bycia wysłuchanym, do otrzymywania informacji, do ochrony i do niedyskryminacji. Aby ustalić, w jakim stopniu wspomnianych praw przestrzega się w praktyce, Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA), we współpracy z Komisją Europejską, zebrała i przeanalizowała dane przedstawione w niniejszym podsumowaniu. Wyniki analizy wskazują, że uczynienie wymiaru sprawiedliwości w UE bardziej przyjaznym dziecku będzie wymagało jeszcze wiele pracy.

Praktyki związane z udziałem dzieci w postępowaniach sądowych w sprawach karnych i cywilnych różnią się znacznie nie tylko w poszczególnych państwach członkowskich, ale i w ramach jednego państwa członkowskiego, co potwierdza konieczność ustanowienia przejrzystych i spójnych norm i wytycznych oraz systematycznego monitorowania ich wdrażania. Dzieci biorące udział w postępowaniach karnych lub cywilnych nie otrzymują wystarczającego wsparcia; przebieg rozprawy sądowej, która może onieśmielać dzieci, nie zawsze jest odpowiednio dostosowany do ich potrzeb. Stosowanie konkretnych środków, takich jak środki zapobiegające bezpośredniemu kontaktowi dziecka z pozwanymi/oskarżonymi lub świadkami w sądzie lub środki

służące zapewnieniu przekazania dziecku informacji o przebiegu postępowania i upewnieniu się, że zrozumiało ono te informacje, nie stanowi jeszcze powszechnej praktyki. W badaniu zwrócono jednak również uwagę na szereg obiecujących praktyk – niektóre z nich zostały przedstawione w niniejszym podsumowaniu.

Działania służące zapewnieniu, aby wymiar sprawiedliwości był bardziej przyjazny dziecku, przyczyniają się do poprawy ochrony dzieci, pozwalają im w bardziej świadomy sposób uczestniczyć w przebiegu

postępowania i jednocześnie zwiększają skuteczność wymiaru sprawiedliwości. Państwa członkowskie mogą wykorzystywać ustalenia przedstawione w niniejszym podsumowaniu jako źródło przydatnych narzędzi pozwalających identyfikować bariery, luki lub słabości krajowych postępowań sądowych, w szczególności w kontekście procesu transpozycji i wdrażania odpowiednich dyrektyw unijnych. Stosowanie takiego przyjaznego dziecku podejścia zgodnie z wytycznymi Rady Europy zwiększy poziom bezpieczeństwa dzieci biorących udział w postępowaniach sądowych w UE.

Gromadzenie danych i zakres zgromadzonych danych

W swojej agendzie na rzecz praw dziecka UE zwróciła uwagę na fakt, że brak wiarygodnych i porównywalnych danych utrudnia opracowywanie i wdrażanie strategii opierających się na dowodach. Aby rozwiązać ten problem, Komisja Europejska i FRA postanowiły wykorzystać rezultaty prac, które zostały już przeprowadzone w tym obszarze. Skoordynowany i systematyczny proces gromadzenia danych obejmował wskaźniki dotyczące praw dziecka opracowane przez FRA w 2010 r. i rozbudowane w 2012 r. o kwestie związane z wymiarem sprawiedliwości w sprawach rodzinnych. Wskaźniki są zgodne z opracowanym przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych (NZ) ds. Praw Człowieka (OHCHR)* modelem opartym na prawach człowieka, który wykorzystuje się do pomiaru:

- zobowiązań podmiotów odpowiedzialnych (wskaźniki strukturalne);
- wysiłków (wskaźniki procesu) podejmowanych w celu zapewnienia zgodności z ustanowionymi normami;
- rezultatów (wskaźniki rezultatu).

Aby uzyskać szczegółowy obraz sytuacji, FRA przeprowadziła badania w terenie w formie wywiadów w 10 państwach członkowskich UE dobranych pod kątem zróżnicowania systemów sądowych i praktyk w zakresie udziału dzieci w postępowaniach przed organami wymiaru sprawiedliwości – Bułgarii, Chorwacji, Estonii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Niemczech, Polsce, Rumunii i Zjednoczonym Królestwie**. W ramach badania gromadzono informacje na temat doświadczeń, spostrzeżeń i poglądów specjalistów biorących udział w postępowaniach sądowych w sprawach karnych i cywilnych, a także doświadczeń dzieci, które uczestniczyły w takich postępowaniach w charakterze poszkodowanych, świadków lub stron.

Pierwszy etap prac FRA dotyczących dzieci i wymiaru sprawiedliwości, którego wyniki przedstawiono

w niniejszym podsumowaniu, miał na celu pozyskanie opinii specjalistów. FRA przeprowadziła analizę odpowiedzi udzielonych przez 570 sędziów, prokuratorów, prawników, pracowników sądów, psychologów, pracowników socjalnych i funkcjonariuszy policji, którzy na co dzień mają styczność z dziećmi biorącymi udział w postępowaniach sądowych. Prace FRA w tym obszarze zapewniły możliwość uzupełnienia pierwotnego zbioru wskaźników procesu i rezultatu o dane jakościowe zgromadzone w 10 państwach członkowskich UE. Dowody zgromadzone w ramach drugiego etapu badań terenowych FRA przeprowadzanych w formie wywiadów z samymi dziećmi dodatkowo zasilą zbiór wskaźników procesu i rezultatu. FRA wyda opinie w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku w oparciu o wyniki łącznej analizy wywiadów ze specjalistami i z dziećmi.

W tym samym czasie Komisja Europejska gromadziła dane statystyczne dotyczące udziału dzieci w postępowaniach sądowych we wszystkich państwach członkowskich UE, w których były one dostępne. Wspomniane dane dotyczyły ustawodawstwa, przepisów wykonawczych i strategii wywierających wpływ na sposób traktowania dzieci w trakcie postępowań sądowych (stan na dzień 1 czerwca 2012 r.), zwracając uwagę na ich mocne strony i potencjalne luki. Prace w tym obszarze przyczyniły się do uzupełnienia wskaźników strukturalnych.

* OHCHR (2012), *Wskaźniki dotyczące praw człowieka*, Przewodnik w zakresie pomiaru i wdrażania.

** We Francji badania terenowe przeprowadzono w regionach: Ile-de-France, Prowansja-Alpy-Lazurowe Wybrzeże, Franche-Comté, Rodan-Alpy, Poitou-Charentes, Nord-Pas de Calais, Bretania oraz Reunion; w Niemczech w krajach związkowych: Berlin-Brandenburgia, Hesja, Bawaria, Dolna Saksonia, Nadrenia-Palatynat, Nadrenia Pn.-Westfalia, Hamburg, Saara, Brandenburgia, Turynia oraz Meklemburgia-Pomorze Przednie; w Hiszpanii we wspólnotach autonomicznych: Andaluzja, Katalonia i Madryt; a w Zjednoczonym Królestwie w Anglii, Walii i Szkocji.

Najważniejsze ustalenia i porady oparte na dowodach

Prawo do bycia wysłuchanym

Prawo do bycia wysłuchanym i do wyrażania poglądów ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia skutecznego udziału w postępowaniu sądowym. Unia Europejska, Rada Europy i ONZ gwarantują dzieciom możliwość korzystania z tego prawa.

Nie wystarczy jednak po prostu wysłuchać poglądów dziecka. Stworzenie możliwości skutecznego udziału w postępowaniu wymaga od właściwych organów zapewnienia bezpiecznego i przyjaznego środowiska oraz korzystania z odpowiednich metod zadawania pytań w celu zidentyfikowania i należytego uwzględnienia specyficznych potrzeb dziecka.

„W trakcie mojej kariery zawodowej nastąpiły istotne zmiany: (...) dawniej przesłuchania dzieci były uznawane za jedną z formalności, której należy dopełnić w trakcie postępowania – obecnie już tak nie jest”. (Hiszpania, sekretarz sądowy)

Część respondentów uznała, że przesłuchiwanie dzieci nie zawsze jest zasadne i konieczne, i zaproponowała, aby w miarę możliwości ograniczać liczbę takich przesłuchań. Inni respondenci wyrazili zdecydowane poparcie dla prawa dzieci do bycia wysłuchanym i wyrażenia poglądów, sugerując, aby zawsze brać pod uwagę ich etap rozwoju, zdolności językowe i stan zdrowia.

„Młodzi ludzie oczekują, że osoba podejmująca decyzję weźmie pod uwagę ich poglądy w danej sprawie w momencie podejmowania decyzji. Wiele młodych osób nie chce podejmować decyzji samodzielnie, ponieważ mają świadomość, że nie leży to w ich gestii, a ponadto nie chcą brać na siebie tej odpowiedzialności. Chcą jednak mieć poczucie, że osoba podejmująca decyzję uwzględniła ich opinię w danej sprawie”. (Zjednoczone Królestwo, pracownik socjalny)

Ustalenia z badań terenowych przeprowadzonych przez FRA wskazują, że przesłuchania dzieci przeprowadza się częściej w postępowaniach karnych niż w postępowaniach cywilnych, z uwagi na konieczność zebrania dowodów. Dzieci nie zawsze są zobowiązane do udziału w postępowaniu cywilnym – np. nie muszą uczestniczyć w sprawach na gruncie prawa rodzinnego dotyczących rozwodu i prawa pieczy nad dzieckiem. W postępowaniu karnym

stosuje się większą liczbę gwarancji proceduralnych niż w postępowaniu cywilnym, w szczególności w przypadku, gdy dziecko występuje w charakterze ofiary, a nie w charakterze świadka. Organy biorące udział w postępowaniu cywilnym zapewniają również powodom będącym dziećmi pewne prawa procesowe częściej niż świadkom lub stronom. Nagrania wideo i przyjazne dzieciom pokoje przesłuchań są częściej dostępne w postępowaniach karnych niż w postępowaniach cywilnych.

Wszyscy respondenci zwracali uwagę na konieczność podejmowania skoordynowanych działań przez wszystkich specjalistów biorących udział w postępowaniu w celu ograniczenia i zniwelowania wszelkich negatywnych skutków, na jakie dziecko może zostać narażone. Ogólnie rzecz biorąc, ocena sposobu zachowania specjalistów jest lepsza, jeżeli zostali oni przeszkoleni w zakresie kontaktów z dziećmi i jeżeli opracowano stosowne wytyczne w zakresie przesłuchiwania dzieci. Dzieci czują się bezpieczniej w przypadku przeprowadzania mniejszej liczby przesłuchań w obecności mniejszej liczby osób – najlepiej, jeżeli przesłuchanie prowadzi jeden odpowiednio przeszkolony specjalista. W takiej sytuacji dzieci mogą również skuteczniej korzystać z przysługujących im praw i formułować bardziej wartościowe i obiektywne opinie.

„(...) dziecko stawia się na policji wraz z rodzicami i stwierdza, że powiedziało już wszystko policji, uznając, że policja to instytucja państwowa, przed którą nie można kłamać. Następnie jest wzywane do złożenia zeznań w ramach prowadzonego dochodzenia, oznajmia, że przedstawiło już wszystkie informacje przed sądem w trakcie dochodzenia, a teraz wzywamy je po raz trzeci i żądamy, aby powtórzyło swoje zeznania po raz kolejny. Okropne”. (Chorwacja, psycholog)

Dowody zebrane przez FRA w 10 państwach członkowskich UE objętych badaniem wskazują, że państwa członkowskie niekiedy nie wywiązują się z obowiązku poszanowania prawa dziecka do bycia wysłuchanym w trakcie postępowania sądowego. Przesłuchania w trakcie postępowań cywilnych i karnych są postrzegane jako wydarzenia traumatyczne dla dzieci. Odnotowano jednak pewne postępy w dążeniu do zapewnienia, by wymiar sprawiedliwości był bardziej przyjazny dziecku – dotyczy to zarówno postępowań karnych, jak i postępowań cywilnych. Postępy te udało się osiągnąć dzięki zapewnieniu większego udziału pracowników socjalnych w postępowaniach sądowych, a w szczególności w postępowaniach

cywilnych. Przyczyniło się do tego również przyjęcie specjalnych środków służących ochronie dzieci przed wtórną wiktyimizacją.

Przedstawione poniżej ogólne propozycje działań mogą przyczynić się do zapewnienia realizacji prawa dziecka do bycia wysłuchanym w możliwie najbar-dziej przyjazny dziecku sposób, tak aby dziecko czuło się komfortowo i bezpiecznie i mogło skutecznie i swobodnie wyrazić swoją opinię.

Ustanowienie wyspecjalizowanych sądów dla dzieci

- Nie we wszystkich państwach członkowskich istnieją tego rodzaju wyspecjalizowane sądy karne i cywilne. Takie sądy są jednak częściej wyposażone w pomieszczenia przyjazne dziecku, częściej stosują odpowiednie narzędzia zabezpieczające i częściej zatrudniają specjalistów przeszkolonych w zakresie kontaktów z dziećmi. Państwa członkowskie UE powinny ustanowić takie specjalistyczne struktury, jeżeli jeszcze tego nie zrobiły, a także system specjalistów w dziedzinie prawa/specjalistów sądowych kompetentnych w dziedzinie praw dziecka i wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku.

Ustalanie stopnia dojrzałości dziecka

- Stopień dojrzałości dziecka ma kluczowe znaczenie dla ustalenia zakresu, w jakim może ono uczestniczyć w postępowaniu sądowym. Państwa członkowskie UE powinny ustanowić przejrzystą definicję dojrzałości.
- Obecnie, z uwagi na brak tego rodzaju przejrzystych kryteriów, sędziowie mogą korzystać ze swobody uznania przy ocenianiu stopnia dojrzałości dziecka. Państwa członkowskie UE powinny przyjąć bardziej obiektywną metodę oceniania stopnia dojrzałości dziecka, która będzie uwzględniała jego wiek i zdolności poznawcze.

Ustanowienie gwarancji proceduralnych w celu zapewnienia udziału dziecka w postępowaniu

- Specjaliści uważają, że gwarancje proceduralne w postępowaniach karnych, takie jak przystosowanie otoczenia, w którym odbywa się przesłuchanie, w taki sposób, by było ono przyjazne dziecku, zmniejszają poziom stresu, jakiego doświadcza dziecko, i ograniczają ryzyko wtórnej wiktyimizacji. Państwa członkowskie UE powinny zapewnić zapisywanie przebiegu postępowań

karnych i cywilnych, w tym przesłuchań przedprocesowych, na nośnikach wideo w celu uniknięcia zbędnych powtórzeń oraz zagwarantowania, że zostaną one uznane za prawnie dopuszczalne dowody. Jeżeli chodzi o postępowania karne, państwa członkowskie UE powinny wprowadzić środki zapewniające dziecku możliwość uniknięcia kontaktu z oskarżonym lub innymi stronami postępowania, które dziecko może postrzegać jako stanowiące dla niego zagrożenie. Jeżeli chodzi o postępowania cywilne, państwa członkowskie UE powinny rozważyć możliwość częstszego korzystania z mediacji jako rozwiązania alternatywnego wobec procesu sądowego.

- Osiem spośród 10 państw członkowskich objętych badaniem wprowadziło w swoim prawie karnym przepisy dotyczące prawa dziecka do bycia wysłuchanym w charakterze ofiary, a sześć przepisów dotyczących prawa dziecka do bycia wysłuchanym w charakterze świadka. Jeżeli chodzi o postępowanie cywilne, to w zależności od rodzaju sprawy wysłuchanie dziecka może być obowiązkowe lub fakultatywne; w niektórych przypadkach kwestie te w ogóle nie zostały uregulowane. Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE mogą stosować bardziej integracyjne podejście, zapewniając objęcie wszystkich postępowań sądowych z udziałem dzieci gwarancjami proceduralnymi przy jednoczesnym przeprowadzaniu oceny stopnia dojrzałości dziecka.

- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić, aby dzieci były przesłuchiwane wyłącznie przez odpowiednio przeszkolonych specjalistów, zwiększając również udział w rozprawach odpowiednio przeszkolonych specjalistów dysponujących fachową wiedzą. Wymaga to organizowania szkoleń dla specjalistów w zakresie technik przeprowadzania przesłuchania w przyjazny dziecku sposób. Organy powinny również zapewnić dziecku możliwość korzystania ze wsparcia zaufanej osoby, innej niż rodzice dziecka, na wszystkich etapach postępowania sądowego, a w szczególności przy przekazywaniu dziecku informacji na temat przebiegu postępowania i przygotowywaniu go do przesłuchań. Przy planowaniu polityki UE w tym zakresie należy również skoncentrować się na kwestii szkolenia specjalistów i harmonizacji programów nauczania.

Udostępnianie bezpłatnej pomocy prawnej i zapewnianie dzieciom bezpłatnego i łatwego dostępu do usług zastępstwa procesowego

- Niektóre państwa członkowskie UE zapewniają możliwość skorzystania z bezpłatnej pomocy

prawnej w sprawach karnych wyłącznie osobom, które spełniają odpowiednie kryteria finansowe. Respondenci ze wszystkich państw zwrócili uwagę na brak możliwości skorzystania przez dzieci z zastępstwa procesowego w sprawach cywilnych. Państwa członkowskie UE powinny zapewnić wszystkim dzieciom bezwarunkową możliwość korzystania z pomocy prawnej. Działania w tym zakresie powinny obejmować zapewnienie bezpłatnego dostępu do usług zastępstwa procesowego przez cały czas trwania postępowania oraz usunięcie przeszkód biurokratycznych, takich jak przewlekłość postępowań lub stosowanie kryteriów ekonomicznych.

- Państwa członkowskie UE powinny zapewnić, aby wszystkie dzieci i ich rodzice/opiekunowie otrzymali przejrzyste wytyczne w zakresie dostępu do pomocy prawnej, a także zagwarantować dostępność prawników specjalizujących się w kontaktach z dziećmi, którzy mogliby pełnić funkcję ich zastępcy procesowego w postępowaniach cywilnych i karnych.

Skrócenie czasu trwania postępowań

- Siedem spośród 10 państw członkowskich UE objętych badaniem wprowadziło szczególne przepisy prawa służące przeciwdziałaniu zbędnym opóźnieniom w rozpoznawaniu spraw karnych z udziałem dzieci, przy czym zaledwie trzy państwa członkowskie ustanowiły procedurę przyspieszoną dla spraw cywilnych z udziałem dzieci, którą na dodatek można zastosować wyłącznie w określonych okolicznościach. Państwa członkowskie UE powinny wprowadzić

skuteczne środki ochronne pozwalające uniknąć zbędnych opóźnień.

- Państwa członkowskie powinny ustanowić przejrzyste zasady służące ograniczeniu ogólnej dopuszczalnej liczby przesłuchań dzieci i rozpraw z udziałem dzieci na gruncie prawa cywilnego i karnego. Państwa członkowskie UE powinny zacieśnić współpracę między specjalistami z różnych dziedzin biorącymi udział w postępowaniu w celu zmniejszenia liczby rozpraw.

Dostarczanie specjalistom zasad i wytycznych w zakresie sposobu przesłuchiwania dzieci

- Ustalenia z badań terenowych przeprowadzonych przez FRA wskazują, że praktyki w zakresie prowadzenia przesłuchań zasadniczo zależą od indywidualnych umiejętności danego specjalisty i różnią się w poszczególnych sądach i regionach. Ustanowienie zharmonizowanych, szczegółowych zasad lub wytycznych podobnych do tych stosowanych w Finlandii lub w Zjednoczonym Królestwie przyczynia się do zmniejszenia liczby rozpraw i usprawnia komunikację z dzieckiem. Państwa członkowskie UE powinny zapewnić przekazywanie wszystkim specjalistom biorącym udział we wszystkich postępowaniach sądowych przejrzystych zasad i wytycznych w zakresie przesłuchiwania dzieci w przyjazny im sposób. Takim środkiem powinny towarzyszyć działania służące zharmonizowaniu procedur i zapewnieniu koordynacji podejmowanych przez różne podmioty wysiłków w obszarze

Obiecująca praktyka

Ustanowienie opiekunów podejmujących działania w tandemie

W Zjednoczonym Królestwie (Anglia i Walia) każdemu dziecku będącemu stroną postępowania cywilnego wyznacza się opiekuna będącego członkiem służby doradztwa i wsparcia przy sądach rodzinnych i opiekuńczych (ang. *Child and Family Court Advisory and Support Service*), który bierze udział w postępowaniu w imieniu dziecka. Opiekunowie reprezentują dziecko przed sądem, przekazując informacje o życzeniach i odczuciach dziecka. Są również odpowiedzialni za wyjaśnianie dzieciom kwestii prawnych i udzielanie im informacji o przebiegu postępowania i jego końcowym wyniku. Opiekunowie powołują również adwokatów (*solicitor*), którzy świadczą usługi zastępstwa procesowego na rzecz dziecka – taki model zastępstwa procesowego określa się jako „model tandemowy”. Jeżeli opinia opiekuna w kwestii najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka stoi w sprzeczności z opinią samego dziecka na ten temat, drugi adwokat może odrębnie reprezentować dziecko.

W Finlandii w przypadku, gdy konflikt interesów uniemożliwia rodzicom dziecka wystąpienie w charakterze jego opiekunów w postępowaniu sądowym, powołuje się opiekuna odpowiedzialnego za reprezentowanie interesu dziecka przed sądem. W niektórych gminach w Finlandii (na przykład w regionie Kouvoła-Kotka) dopuszcza się możliwość powołania zarówno pracowników socjalnych, jak i radców prawnych w charakterze opiekunów posiadających pełnomocnictwo procesowe – taki system współpracy również określa się jako „model tandemowy”.

harmonizacji sposobu przeprowadzania przesłuchań. Obiecujące praktyki mogą służyć za punkty odniesienia w tym zakresie. Wymiana wytycznych i obiecujących praktyk w ramach państw członkowskich UE i pomiędzy tymi państwami mogłaby przyczynić się do usprawnienia odpowiednich procedur.

Korzystanie z przyjaznych dziecku obiektów przy przesłuchiowaniu dzieci

- Nawet w przypadku udostępnienia obiektów przyjaznych dziecku na potrzeby przeprowadzania przesłuchań w ramach postępowania karnego takie obiekty są rzadko wykorzystywane w sprawach cywilnych. Państwa członkowskie powinny zapewnić dostępność pokoi przesłuchań przyjaznych dziecku nie tylko

na potrzeby wszystkich postępowań prowadzonych na gruncie prawa karnego, ale również, w przypadku braku innych obiektów przyjaznych dziecku, również na potrzeby postępowań cywilnych. Takie obiekty powinny być dostępne na terenie całego kraju, w tym również na obszarach wiejskich.

- Ponadto państwa członkowskie różnią się znacznie, jeżeli chodzi o sposób wykorzystywania już istniejących obiektów przyjaznych dziecku – różnice te są związane m.in. z dostępnością sprzętu rejestrującego. Państwa członkowskie powinny usunąć przeszkody techniczne i logistyczne uniemożliwiające powszechne korzystanie z obiektów przyjaznych dziecku.
- W pomieszczeniach przyjaznych dziecku zazwyczaj znajdują się zabawki, urządzenia do

Obiecująca praktyka

Opracowanie wytycznych w zakresie przesłuchiwania dzieci

W sprawozdaniu za rok 2011 Ministerstwo Sprawiedliwości Zjednoczonego Królestwa (Anglia i Walia) przedstawiło wytyczne w zakresie przesłuchiwania dzieci w charakterze ofiar i świadków. Wspomniane wytyczne zatytułowane „Pozyskiwanie najlepszych dowodów w postępowaniu karnym: wytyczne w zakresie przesłuchiwania ofiar i świadków oraz porady dotyczące stosowania środków specjalnych (ABE)” (*Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses and guidance on using special measures*) są skierowane do wszystkich podmiotów biorących udział w odpowiednich dochodzeniach, uwzględniając funkcjonariuszy policji, pracowników socjalnych zajmujących się dorosłymi i dziećmi oraz przedstawicieli zawodów prawniczych. Przesłuchania dzieci przeprowadzane zgodnie z wytycznymi ABE mogą zostać nagrane i odtworzone w późniejszym terminie bez konieczności składania zeznań przez dziecko.

Rząd szkocki również przedstawił wytyczne dotyczące najlepszych praktyk w zakresie przeprowadzania przesłuchań w publikacji z 2011 r. pt. „Wytyczne w zakresie przesłuchiwania dzieci występujących w charakterze świadków w ramach wspólnych działań dochodzeniowych w Szkocji” (*Guidance on Joint Investigative Interviewing of Child Witnesses in Scotland*)*. We wspomnianych wytycznych przewidziano możliwość przeprowadzania wspólnych, nagrywanych przesłuchań przez specjalnie przeszkolonych funkcjonariuszy policji i pracowników socjalnych. Pracownicy socjalni przeszkoleni w zakresie przeprowadzania wspólnych przesłuchań w ramach dochodzeń współpracują z miejscowymi funkcjonariuszami policji na rzecz możliwie jak najszybszego rozpatrzenia wniosków o przeprowadzenie przesłuchania. Choć tego rodzaju przesłuchania są nagrywane, zgodnie ze standardową praktyką dziecko jest również zobowiązane do złożenia zeznań ustnych na żywo.

W Finlandii zarówno funkcjonariusze policji, jak i psychologowie stosują wytyczne w zakresie przesłuchiwania dzieci i przekazywania im informacji. Wytyczne zostały opracowane przez krajowe centrum badań i rozwoju ds. opieki socjalnej i zdrowia (*Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämisskeskus, Stakes/Forsknings- och utvecklingscentralen för social- och hälsovården, Stakes*)***. W Finlandii opracowano również specjalny zbiór wytycznych w zakresie przesłuchiwania dzieci będących ofiarami niegodziwego traktowania w celach seksualnych lub napaści i pobicia.

* *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses and guidance on using special measures*: www.justice.gov.uk/downloads/victims-and-witnesses/vulnerable-witnesses/achieving-best-evidence-criminal-proceedings.pdf.

** *Guidance on Joint Investigative Interviewing of Child Witnesses in Scotland*: www.scotland.gov.uk/Publications/2011/12/16102728/o.

*** *Stakes 2003: Wytyczne w zakresie prowadzenia dochodzeń w sprawach dotyczących niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych oraz napaści na dzieci i pobicia dzieci, Opas lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisestä – wytyczne nie są publicznie dostępne.*

Obiecująca praktyka

Korzystanie z przyjaznych dziecku narzędzi w trakcie rozmowy

Szereg państw korzysta z materiałów przypominających zabawki, aby usprawnić komunikację z dzieckiem w trakcie przesłuchania. Przyjazne dziecku obiekty do przeprowadzania rozmów w estońskich komisariatach policji zostały wyposażone w lalki, które dziecko może ubierać i rozbierać; szereg państw członkowskich korzysta z tego rodzaju zabawek przy prowadzeniu dochodzeń w sprawach dotyczących niegodziwego traktowania w celach seksualnych. Pracownicy socjalni w Finlandii często korzystają z „kart z miśmiem” ułatwiających dzieciom wyrażanie emocji. Inne wersje takich kart opracowano również dla starszych dzieci.

Finlandia, Kouvola. Materiały wykorzystywane w trakcie przesłuchiwanie dzieci w zależności od ich wieku i stopnia rozwoju.

Tallinn, Estonia. Lalki wykorzystywane w trakcie przesłuchiwanie dzieci.

rejestracji materiału filmowego oraz narzędzia służące do gromadzenia dowodów, choć specjaliści zwracają uwagę na fakt, że wyposażenie często nie jest dostosowane do wieku dziecka. Państwa członkowskie UE powinny zapewnić, aby tego rodzaju poczekalnie, pomieszczenia, w których prowadzi się rozmowy, oraz pokoje przesłuchań były wyposażone stosownie do potrzeb różnych grup wiekowych.

Prawo do informacji

Poszanowanie prawa dzieci biorących udział w postępowaniu sądowym do informacji ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia ich skutecznego udziału w tym postępowaniu oraz dla ich dobrego samopoczucia. Przekazywanie dziecku konkretnych informacji w niewielkich, łatwo przyswajalnych dawkach na poszczególnych etapach postępowania może złagodzić obawy dziecka związane z koniecznością stawienia się przed wymiarem

sprawiedliwości, który może wydawać się onieśmielający osobie, która nigdy wcześniej nie miała z nim styczności. Dobrze poinformowane dzieci są bardziej pewne siebie i nabierają większego zaufania do systemu sądowego. Dzięki temu czują się one bezpieczniej i rozmawiają swobodniej, co oznacza, że ich twierdzenia mają większą wartość, a co za tym idzie – dzieci mogą w większym stopniu uczestniczyć w przebiegu postępowania.

„Moim zdaniem dzieci boją się sądu i zazwyczaj nie wiedzą, co się z nimi dzieje ani dlaczego muszą tu przyjść – tak to przynajmniej wygląda z ich perspektywy. Na przykład jedna dziewczynka zapytała mnie kiedyś: »Czy dostanę zastrzyk?«”. (Rumunia, sędzia)

Jeżeli chodzi o postępowania sądowe w sprawach karnych, prawo do informacji zostało zagwarantowane w przepisach wszystkich państw członkowskich UE objętych badaniem z wyjątkiem Szkocji w Zjednoczonym Królestwie. Wyniki badania wskazują jednak na znaczne zróżnicowanie sposobu

przekazywania dzieciom informacji, jeżeli chodzi o charakter przekazywanych informacji, termin ich przekazywania oraz osobę, która je przekazuje. Prawo do informacji nie zostało równie silnie zagwarantowane w ramach postępowania sądowego w sprawach cywilnych; w takich postępowaniach prawnicy i pracownicy socjalni dysponują większą swobodą uznania przy ocenianiu, jakie informacje należy przekazać dziecku.

„[Informacje] mają bardzo istotne znaczenie z uwagi na fakt, że jeżeli nie poinformujemy dziecka o przysługujących mu prawach, nie będzie ono mogło uzyskać takich informacji z żadnego innego źródła. [...] Uważam, że przekazywanie dziecku informacji, które mogą okazać się dla niego korzystne i które umożliwiają mu formułowanie pewnych oczekiwań i żądań, jest działaniem w jego interesie”. (Rumunia, psycholog)

Informacje na temat przebiegu postępowania zazwyczaj docierają w pierwszej kolejności do rodziców, którzy pełnią istotną funkcję w przekazywaniu ich dziecku. Często oczekuje się od nich odgrywania roli głównych informatorów wyjaśniających określone zagadnienia dzieciom nawet w przypadku bezpośredniego przekazania dzieciom dokładnie tych samych informacji. Praktyka ta stanowiła przedmiot sporu wśród specjalistów, którzy wzięli udział w badaniu, ponieważ wpływ wywierany przez rodziców często ma nieobiektywny charakter, w szczególności w postępowaniach cywilnych.

„To prawda, niczego nie planujemy. Tak naprawdę to nie obchodzi nas, jakiego rodzaju informacje przekazuje się dziecku”. (Francja, prokurator)

Jeżeli chodzi o rodzaj informacji, jakie należy przekazywać dziecku, specjaliści w dziedzinie prawa karnego i cywilnego zgadzają się, że dziecko należy poinformować o przysługujących mu prawach, etapie, na jakim znajduje się postępowanie, oraz o tym, czego może spodziewać się w trakcie przesłuchania, a także o dostępnych środkach ochronnych. Kilku specjalistów przeprowadziło dyskusję na temat sposobu, w jaki można zapewnić odpowiednią równowagę między przekazywaniem dzieciom niezbędnych informacji a przytłaczaniem ich nadmiarem wiadomości. Udzielanie konkretnych, zrozumiałych informacji może zmniejszyć niepokój dziecka, natomiast nadmiar informacji często wywołuje odwrotny skutek.

„Dziecku należy zapewnić dostęp do niektórych informacji, ale takie informacje powinny być odpowiednio dawkowane”. (Estonia, prawnik)

Wiek i poziom rozwoju dziecka wywierają wpływ na jego zdolność rozumienia informacji o przebiegu postępowania. Dlatego też tego rodzaju informacji powinny być dostosowane do wieku dziecka, stopnia jego rozwoju, wcześniejszych doświadczeń i stanu psychicznego. Specjaliści zgadzają się, że dzieciom należy udzielać odpowiednich informacji oraz że nawet bardzo małe dzieci są w stanie zrozumieć wagę składanych przez siebie zeznań. W opinii specjalistów młodszym dzieciom należy jednak udzielać wyłącznie ogólnych informacji na temat postępowania i ich roli w jego przebiegu, nie zaś szczegółowych informacji dotyczących kwestii prawnych.

Obiecująca praktyka

Udostępnianie dzieciom informacji i porad prawnych

W kilku miastach we Francji ustanowiono punkty kontaktowe, w których dzieci mogą skorzystać z usług prawników-specjalistów w celu uzyskania informacji o przysługujących im prawach, a także porad i wsparcia w kwestiach prawnych z obszaru prawa cywilnego lub karnego. Tego rodzaju spotkania są bezpłatne i poufne, często nie trzeba się na nie umawiać; zainteresowane osoby mogą również skorzystać z gorących linii i wziąć udział w zajęciach służących podnoszeniu świadomości organizowanych w szkołach.

Powyższa reklama dotyczy programu umożliwiającego skorzystanie z usług prawnika-specjalisty ds. dzieci (Avoc'enfants), w ramach którego dzieci i młodzi dorośli biorący udział w postępowaniach cywilnych lub karnych mogą skontaktować się z prawnikiem specjalizującym się w kwestiach dotyczących dzieci w celu uzyskania porad i informacji na temat przysługujących im praw.

Kanały przekazywania informacji obejmują materiały internetowe zawierające wytyczne dla specjalistów dotyczące tego, w jaki sposób należy informować dzieci i jakiego rodzaju informacje należy im przekazywać, wezwania na rozprawę lub pisma informacyjne sporządzone z myślą o osobach dorosłych, przekazywane dzieciom wyjaśnienia ustne dotyczące przysługujących im praw lub specjalne broszury informacyjne dla dzieci w różnym wieku i z różnych środowisk językowych. Rodzice i specjaliści zapewniający dziecku wsparcie (pracownicy socjalni, pełnomocnicy procesowi) również powinni otrzymać materiały informacyjne skierowane do dzieci, aby mogli przekazać im odpowiednie informacje w prosty i przystępny sposób.

„Każdy nowy pracownik stosuje inne podejście do dzieci i ma inne wyobrażenie o pracy, którą należy wykonać (...) dlatego też praca nie jest wykonywana efektywnie. Na przykład, jeżeli rok temu zajmowaliśmy się pewną sprawą (...) i część kolegów (lub ja) pracowała z dzieckiem, to w przypadku, gdy za pewien czas nowy kolega otrzyma nowe wezwanie do sądu w sprawie, w której będzie brało udział to samo dziecko, przedstawi mu te same informacje w inny sposób. W rezultacie dziecko może, choć nie musi, poczuć się zdezorientowane”. (Bułgaria, pracownik socjalny)

Prawo do informacji przysługuje dzieciom nie tylko w przypadku, gdy biorą już udział w postępowaniu sądowym, ale także przed rozpoczęciem takiego postępowania – służy to zwiększaniu świadomości dzieci w zakresie prawa do bycia wysłuchanym w kwestiach, które ich dotyczą. Kompleksowe podejście do tej kwestii stosuje Francja.

Respondenci stwierdzili, że, ogólnie rzecz biorąc, należałoby zapewnić lepsze poszanowanie prawa dzieci do informacji zarówno w postępowaniach karnych, jak i w postępowaniach cywilnych. W przypadku dostosowania materiałów informacyjnych do potrzeb dzieci, z uwzględnieniem ich wieku i stopnia dojrzałości, oraz w przypadku zapewnienia możliwości skorzystania z usług odpowiednich służb informacyjnych np. podczas wizyt poprzedzających rozprawę dzieci czują się bezpieczniej i rozmawiają swobodniej, co przyczynia się do zwiększenia wiarygodności składanych przez nie zeznań.

Obowiązkowe procedury regulujące kwestie związane z tym, kto, kiedy, w jakim zakresie i w jaki sposób powinien przekazywać informacje dzieciom

- Specjaliści zasadniczo uznają, że krajowe ramy odnoszące się zarówno do prawa karnego, jak i do prawa cywilnego są zbyt ogólne.

Nie określają one szczegółowo gdzie, kiedy i w jaki sposób należy przekazywać dzieciom informacje, ani nie wskazują, jakiego rodzaju informacje można przekazywać dzieciom i kto powinien być za to odpowiedzialny. Dlatego też dzieci otrzymują informacje w różnej formie, co często skutkuje tym, że są nieodpowiednio poinformowane. Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić wszystkim dzieciom możliwość korzystania z przysługującego im prawa do informacji we wszystkich postępowaniach sądowych na mocy odpowiednich przepisów ustawowych.

- Najłabszym punktem procedury przekazywania informacji we wszystkich państwach członkowskich objętych badaniem wydaje się przekazywanie informacji o treści orzeczenia sądowego. Informacje przekazywane po zakończeniu postępowania powinny zawierać wyraźne odniesienie do praw dziecka i kroków, jakie może ono podjąć na tym etapie, uwzględniając prawo do wniesienia odwołania i możliwość skorzystania z usług wsparcia poprocesowego. Takie informacje należy zawsze przekazywać językiem przyjaznym dziecku, dostosowując formę komunikatu do wieku dziecka i stopnia jego dojrzałości.

Obiecująca praktyka

Przekazywanie dzieciom będącym ofiarami przestępstw informacji o wyniku postępowania

Przyjęcie ustawy o ochronie ofiar z 1986 r. i dwóch ustaw zmieniających przepisy dotyczące praw ofiar przyczyniło się do wzmocnienia praw ofiar i świadków przestępstw w Niemczech. W ustawach tych ustanowiono obowiązek informowania ofiar przestępstw o wydaniu prawomocnego wyroku w dotyczącej ich sprawie oraz zapewnienia im dostępu do akt sądowych. Podobnie praktyki stosowane w Finlandii służą zapewnieniu przekazania dzieciom będącym ofiarami przestępstw informacji o wyniku postępowania. Wyrok w sprawie dotyczącej ofiar poniżej 15. roku życia doręcza się doradcy prawnemu lub opiekunowi dziecka. Następnie doradca prawny jest zobowiązany do poinformowania dziecka i członków jego rodziny o treści takiego wyroku. Opiekun lub doradca prawny udziela również dziecku informacji o wszelkich kwestiach praktycznych związanych z wyrokiem, np. o konieczności wypłaty odszkodowania. Jeżeli dziecko ma więcej niż 15 lat, treść wyroku doręcza się mu bezpośrednio.

- Obowiązek udzielania dzieciom informacji w obszarze prawa cywilnego jest jeszcze słabiej egzekwowany niż w obszarze prawa karnego. Przed osiągnięciem wieku wyznaczonego jako wiek, w którym dziecko uzyskuje zdolność prawną, dzieci otrzymują odpowiednie informacje głównie od swoich rodziców lub pełnomocników procesowych. Państwa członkowskie powinny rozważyć możliwość zwiększenia roli psychologów i odpowiednich pracowników socjalnych w przekazywaniu tego rodzaju informacji oraz zastanowić się nad rozszerzeniem zakresu przekazywanych dziecku informacji.

Dostępność służb wsparcia zapewniających możliwość prawidłowego informowania dzieci i ich rodziców

- Służby wsparcia, w szczególności służby wspierające ofiary i świadków przestępstw, odgrywają istotną rolę w procesie przekazywania informacji dzieciom i ich rodzicom, przygotowując dzieci do rozpraw, towarzysząc im w trakcie postępowania, monitorując, czy dzieci rozumieją przebieg postępowania, i zapewniając im ogólną ochronę. Usługi świadczone przez takie służby mogą obejmować wizyty przed przeprowadzeniem rozprawy w celu zaznajomienia dzieci ze sposobem działania sądów, wizyty w domach oraz wsparcie przed procesem, w jego trakcie i po jego zakończeniu. Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić powołanie odpowiednich służb wsparcia dostępnych dla wszystkich dzieci biorących udział w postępowaniach sądowych.
- Choć służby wsparcia zostały ustanowione w większości państw członkowskich, zgodnie z powszechną opinią panującą w szczególności wśród pracowników socjalnych w tym obszarze należy podjąć znacznie szersze zakrojone działania. Państwa członkowskie, w których nie wprowadzono obowiązkowych wymogów w zakresie procedur przekazywania informacji, zdają się koncentrować swoje programy wsparcia na bardzo poważnych sprawach oraz na określonych rodzajach przestępstw, np. handlu ludźmi lub niegodziwym traktowaniu w celach seksualnych, a także na ofiarach, niekoniecznie zaś na świadkach, przestępstw. Ponadto dzieci i ich rodzice często nie otrzymują dostatecznie wyczerpujących informacji o dostępnych usługach świadczonych przez służby wsparcia, co uniemożliwia im skorzystanie z nich. Należy podjąć kroki w celu zapewnienia przekazywania dzieciom i ich rodzicom lub opiekunom informacji o służbach wsparcia i sposobie korzystania

z oferowanych przez nie usług. Państwa członkowskie powinny również uznać istotną rolę rodziców w procesie informowania i wspomagania dzieci, wspierając działania służące podnoszeniu świadomości rodziców i zapewnieniu im odpowiedniej pomocy.

Obiecujące praktyki

Zapewnienie możliwości skorzystania z usług pośrednika w trakcie rozpraw i przesłuchań

Usługi świadczone przez pośredników stanowią istotne uzupełnienie środków wsparcia prawnego, z których mogą skorzystać dzieci w Zjednoczonym Królestwie (Anglia i Walia). Pośrednik może zapewnić dziecku wsparcie w trakcie planowania i przeprowadzania przesłuchania policyjnego, sporządzić pisemne sprawozdanie dla sądu dotyczące zdolności komunikacyjnych dziecka i doradzać dziecku w trakcie rozprawy w przypadku, gdy uzna zadawane mu pytania za nieodpowiednie. Koszt i ograniczona dostępność usług pośredników sprawia jednak, że korzystanie z ich pomocy nie przekształciło się w standardowy środek wsparcia. Podczas gdy z usług zarejestrowanych pośredników w coraz większym stopniu korzysta się w celu zapewnienia wsparcia bardzo małym dzieciom lub dzieciom cierpiącym na określony rodzaj niepełnosprawności utrudniający komunikację, osoby młode nienależące do grup szczególnie narażonych zazwyczaj nie mają możliwości skorzystania z takich usług. Sędziowie twierdzą, że doświadczenia związane z udziałem pełnomocników w postępowaniu pomagają im powstrzymać się od stosowania nieodpowiednich technik zadawania pytań nawet w przypadku braku pełnomocnika.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob. ustawa o wymiarze sprawiedliwości dla nieletnich i dowodach w sprawach karnych z 1999 r., www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/23/ contents

Wyznaczenie jednej osoby odpowiedzialnej za przygotowywanie, informowanie i wspieranie dziecka przed postępowaniem sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu

- Krajowe ramy dotyczące zarówno prawa karnego, jak i prawa cywilnego są zazwyczaj zbyt ogólne i nie wskazują osoby odpowiedzialnej za przekazywanie informacji dzieciom. Obowiązek przekazania takich informacji może w związku z tym spocząć na rodzicach, niezależnie od tego,

czy są oni dobrze poinformowani o przebiegu danej sprawy, czy też zajmują w odniesieniu do niej neutralne stanowisko. W innych przypadkach specjaliści mogą opracowywać własne, często rozbieżne, praktyki. Państwa członkowskie i, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić przekazanie specjalistom przejrzystych zasad i wytycznych w zakresie informowania dzieci, aby zagwarantować stosowanie spójnego, zharmonizowanego i przyjaznego dziecku podejścia. Wymaga to również zorganizowania odpowiednich szkoleń dla wszystkich specjalistów zajmujących się przekazywaniem informacji dzieciom.

- Wyniki badania wskazują, że dzieci są niedoinformowane, o ile nie wyznaczono jednego specjalisty pełniącego funkcję punktu kontaktowego i odpowiedzialnego za przekazywanie im informacji i przygotowywanie ich przez cały czas trwania postępowania. Dlatego też państwa członkowskie powinny rozważyć możliwość wyznaczenia jednej osoby odpowiedzialnej za te kwestie. Taka osoba powinna być odpowiednio przeszkolona i powinna oferować swoje usługi na wszystkich etapach postępowania, pełniąc funkcję pośrednika między dzieckiem a służbami ochrony dzieci, funkcjonariuszami policji, sędziami, prokuratorami oraz prawnikami i rodzicami. Uznaje się, że funkcję takiej osoby mogliby pełnić pracownicy socjalni, ponieważ mogą oni wspierać dziecko dłużej niż sędziowie czy przedstawiciele innych zawodów prawniczych. Jeżeli nie ustanowiono pojedynczego punktu kontaktowego, państwa członkowskie powinny zapewnić skuteczne koordynowanie działań podejmowanych przez różne podmioty odpowiedzialne za przekazywanie informacji.

Dostępność informacji przyjaznych dziecku

- Szereg państw opracowało przyjazne dziecku materiały służące wyjaśnieniu przebiegu postępowania sądowego, praw dziecka, roli osób biorących udział w postępowaniu, treści wezwania do stawienia się przed sądem skierowanego do dziecka oraz treści zawiadomień prawnych, a także sytuacji, z którymi dziecko może zetknąć się w sądzie. W innych państwach dzieciom przekazuje się po prostu te same materiały co osobom dorosłym, przy czym nawet tego rodzaju materiały nie zawsze są systematycznie udostępniane. Państwa członkowskie powinny ustanowić przejrzyste, zharmonizowane zasady przekazywania dzieciom informacji przystosowanych do ich potrzeb we wszystkich postępowaniach sądowych, aby zapewnić im równe traktowanie. Państwa powinny korzystać z różnych

kanałów i formatów komunikowania, takich jak broszury i ulotki udostępniane *on-line* oraz w formie drukowanej, a także informacje pisemne i ustne. Materiały, które zostały już opracowane, powinny zostać udostępnione innym państwom członkowskim UE i być wykorzystywane przez te państwa.

Obiecująca praktyka

Udostępnianie przyjaznych dziecku broszur informacyjnych

Biuro Rzecznika Praw Dziecka (*Children Reporter Administration*) w Szkocji opracowało szereg ulotek adresowanych do dzieci, poświęconych systemowi przesłuchiwania dzieci i ich roli w tym systemie. Ulotki opracowano z myślą o różnych grupach wiekowych: dla dzieci w wieku od pięciu do ośmiu lat, dla dzieci w wieku od ośmiu do dwunastu lat oraz dla dzieci powyżej 12. roku życia*. Rzecznik Praw Dziecka przekazuje tego rodzaju ulotki dzieciom (lub, w przypadku dzieci poniżej 12. roku życia, ich rodzicom) razem z „uzasadnieniem wniesienia sprawy”. Pracownicy socjalni prowadzą rozmowy z dzieckiem na podstawie tych materiałów, tłumacząc mu, czego może spodziewać się podczas przesłuchania i odpowiadając na wszelkie pytania. W zależności od wieku dziecka i jego zdolności pracownik socjalny może zainscenizować przebieg rozprawy. Biuro Rzecznika Praw Dziecka przeprowadziło badanie z udziałem dzieci służące zmierzeniu skuteczności obecnie stosowanych metod reprezentowania dzieci przed sądem – wyniki tego badania wskazują, że dzieci nie otrzymują dostatecznej ilości informacji. Biuro opracowało projekt mający na celu ocenienie przygotowanych materiałów na podstawie opinii dzieci i doświadczeń związanych ze stosowaniem tego systemu**.

* Szkockie broszury: www.scotland.gov.uk

** *Podjęcie odpowiednich działań w odniesieniu do każdego dziecka – Doświadczenia dzieci i młodych osób związane z reprezentacją przed sądem i udziałem w systemie przesłuchiwania dzieci: wielkie słowa i wielkie stoły (Getting It Right For Every Child – Children and young people’s experiences of advocacy support and participation in the Children’s Hearings System: Big Words and Big Tables):* www.gov.scot/Publications/2006/04/27142650/0

Prawo do ochrony i prywatności

Ochrona dzieci biorących udział w postępowaniach sądowych oraz ich zachęcanie do aktywnego udziału w takich postępowaniach stanowi jeden z priorytetów wyznaczonych w normach międzynarodowych.

Aby zapewnić dzieciom możliwość brania pełnego i skutecznego udziału w postępowaniach oraz uniknięcia wszelkiego potencjalnego ryzyka ponownego przeżycia traumy, należy zagwarantować prowadzenie postępowania w bezpiecznym środowisku gwarantującym dziecku odpowiedni poziom ochrony.

Środki zapewniające dzieciom ochronę zostały ustanowione na wielu różnych etapach postępowania, dlatego korzystanie z tych środków powinno stanowić kluczową metodę zapewnienia wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku. Środki te mają istotne znaczenie dla zapewnienia poszanowania prawa dziecka do bycia wysłuchanym oraz do otrzymywania informacji w niedyskryminujący sposób przy jednoczesnym uwzględnieniu nadrzędnego interesu dziecka, który wymaga stosowania środków zapewniających ochronę jego prywatności. Ogólnie rzecz biorąc, ustanowienie spójnych i systematycznie stosowanych przyjaznych dziecku praktyk w oparciu o przejrzyste przepisy i wytyczne zwiększa prawdopodobieństwo objęcia dziecka należytą ochroną i zapewnienia jego bezpieczeństwa. Niemniej jednak specjaliści twierdzą, że w niektórych obszarach istotne znaczenie ma elastyczność w dostosowywaniu obowiązującej procedury do poszczególnych przypadków.

„Oczywiście nie można zagwarantować, że zawsze przyczynią się one [informacje] do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa – przeciwnie, niekiedy mogą stanowić źródło dodatkowych obaw. Jako dorośli nie powinniśmy za bardzo koncentrować się na konieczności zapewnienia dzieciom ochrony. Oczywiście prędzej czy później trzeba będzie odnieść się również do tej kwestii, tj. uznać, że zapewnienie dziecku ochrony ma większe znaczenie niż zapewnienie dziecku możliwości brania udziału w postępowaniu. (...) Z drugiej strony jednak nie wydaje się, aby samo omówienie przebiegu sprawy z dzieckiem mogło okazać się dla niego szkodliwe”. (Finlandia, opiekun (specjalista w innej dziedzinie))

Ustalenia z badań terenowych przeprowadzonych przez FRA i dane zgromadzone przez Komisję Europejską wskazują, że przeważająca większość państw członkowskich objętych badaniem podejmowała istotne wysiłki na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa dzieci biorących udział w postępowaniach karnych oraz ochrony ich prywatności. Wydaje się, że największe postępy osiągnięto w kwestii prawa dzieci do ochrony i prywatności, jeżeli chodzi o kwestie strukturalne i procesowe. Prawo dziecka do prywatności zostało również uregulowane w różnej formie w przepisach prawa cywilnego.

Należy przyjąć środki zapobiegawcze zapewniające dzieciom ochronę przed odwetem, zastraszaniem i wtórną wiktymizacją. Środki te są szczególnie istotne w przypadku, gdy dziecko jest ofiarą przemocy w rodzinie lub ofiarą znęcania się ze strony

bliskich opiekunów. Prywatność dziecka jest również narażona na poważne ryzyko w przypadku, gdy ma ono styczność z wymiarem sprawiedliwości, w szczególności jeżeli dana sprawa cieszy się zainteresowaniem środków masowego przekazu. Mając to na uwadze, w wytycznych Rady Europy przewidziano szerokie spektrum gwarancji zapewniających pełną ochronę prywatności dzieci. W szczególności należy wprowadzić zakaz publikowania danych osobowych dzieci i członków ich rodzin, uwzględniając ich imiona i nazwiska, zdjęcia i adresy zamieszkania, w środkach masowego przekazu. Przy przesłuchiowaniu dziecka lub składaniu przez nie zeznań zachęca się do korzystania z kamer wideo. W takich sytuacjach grono osób obecnych przy przesłuchaniu/składaniu zeznań należy ograniczyć do osób biorących w nich bezpośredni udział, zapewniając poufność wszelkich informacji przekazywanych przez dziecko, jeżeli istnieje ryzyko, że ujawnienie takich informacji może narazić dziecko na ryzyko. Ponadto dane osobowe powinny być udostępniane i przekazywane wyłącznie w przypadku, gdy jest to absolutnie konieczne, po należyтым uwzględnieniu nadrzędnego interesu dziecka.

Systemy ochrony dzieci

- Państwa członkowskie muszą zapewnić, aby dzieci biorące udział w postępowaniach sądowych były traktowane jak osoby wymagające szczególnej ochrony, biorąc pod uwagę ich wiek, dojrzałość, poziom zrozumienia i wszelkie potencjalne trudności komunikacyjne, jakich mogą doświadczać. Systemy ochrony dzieci powinny opierać się na zintegrowanym i odpowiednio ukierunkowanym podejściu uwzględniającym nie tylko ogólnie rozumiane szczególne potrzeby dzieci, ale również inne czynniki zwiększające ich poziom narażenia, takie jak bycie ofiarą lub świadkiem niegodziwego traktowania w celach seksualnych lub ofiarą lub świadkiem przemocy domowej, bycie osobą niepełnosprawną lub posiadanie statusu migranta. Wiązałoby się to z koniecznością wzmocnienia systemu specjalistów odpowiedzialnych za branie udziału w sprawach dotyczących dzieci, dysponujących wiedzą fachową w zakresie ochrony i bezpieczeństwa dzieci oraz zdolnych do wykrywania wszelkich określonych potrzeb związanych z ochroną. Przy planowaniu polityki UE w tym obszarze należy skupić się na dostarczaniu wytycznych służących zapewnieniu stosowania skutecznych i skoordynowanych systemów ochrony dzieci.

Obiecująca praktyka

Ochrona tożsamości dzieci w internecie

W Estonii w publicznie dostępnych dokumentach sądowych (uwzględniając dokumenty zamieszczone na stronach internetowych sądów) nie podaje się danych umożliwiających identyfikację dziecka, przywołując jedynie inicjały jego imienia i nazwiska.

We francuskiej ustawie o wolności prasy również objęto imiona i nazwiska dzieci będących ofiarami przestępstw ochroną przed ich podaniem do wiadomości publicznej.

Źródło: *Loi du 29 juillet 1881 sur la liberté de la presse (1881), art. 39a*

Ustanowienie gwarancji proceduralnych w celu zapewnienia ochrony dziecka

- W krajowych ramach prawnych przewidziano szerokie spektrum środków ochronnych dostępnych w trakcie przeprowadzania rozprawy sądowej, które należy traktować jako środki mające kluczowe znaczenie dla zapewnienia wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku. W praktyce jednak takie środki są rzadko wykorzystywane, a podjęcie decyzji o ich zastosowaniu zazwyczaj leży w gestii sędziego. Możliwość zastosowania niektórych środków może być również ograniczona z uwagi na wiek dziecka lub jego rolę w postępowaniu – część środków może np. obejmować dzieci występujące w charakterze ofiar przestępstwa, ale nie w charakterze świadków. Państwa członkowskie powinny ustanowić gwarancje proceduralne i monitorować ich wdrażanie, aby zapewnić wszystkim dzieciom biorącym udział we wszelkiego rodzaju postępowaniach sądowych ochronę przed doznaniem krzywdy, możliwością ponownego przeżycia traumy i identyfikacją przed postępowaniem, w jego trakcie i po jego zakończeniu.
- Takie środki ochronne obejmują rejestrowanie przebiegu postępowania za pośrednictwem nośników wideo, co powinno stanowić praktykę standardową w postępowaniach karnych i fakultatywną w postępowaniach cywilnych. Należy również dostosować otoczenie, w którym przeprowadza się przesłuchania, aby ograniczyć ich liczbę, uregulować kwestie związane z obecnością specjalistów oraz zapewnić dostęp do służb wsparcia i do osób regularnie

wspierających dzieci w trakcie postępowania i po jego zakończeniu.

- Komisariaty policji, sądy i inne miejsca, w których przeprowadza się przesłuchania dzieci, powinny być wyposażone w sprawny sprzęt rejestrujący obsługiwany przez odpowiednio przeszkolonych specjalistów. Na ten cel należy przeznaczyć odpowiednie zasoby ludzkie i finansowe.
- Środki ochrony tożsamości powinny zapewniać ochronę prywatności dzieci biorących udział w postępowaniach sądowych, np. poprzez zagwarantowanie przechowywania nagrań w bezpiecznym miejscu zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony danych osobowych.

Obiecująca praktyka

Zapobieganie kontaktom między dzieckiem a pozwanym/oskarżonym

W centrum wspierania ofiar w Tartumaa (*Tartumaa Ohvriabikeskus*) w Estonii wybudowano osobne wejście z tyłu budynku przeznaczone dla dzieci, które doznały szczególnie silnej traumy. W niektórych salach sądowych w Finlandii również wprowadzono osobne wejścia; osobne wejścia i poczekalnie stanowią również wysoce ceniony element sądów w Zjednoczonym Królestwie.

Estonia. Osobne wejście z tyłu budynku mieszczącego centrum wspierania ofiar w Tartumaa.

- Państwa członkowskie powinny przyjąć środki zapobiegające kontaktowi pozwanego/oskarżonego z dzieckiem (takie jak prowadzenie przesłuchania na żywo za pośrednictwem łącza wideo, ustawienie parawanów oddzielających dziecko od pozwanego/oskarżonego lub wyprowadzenie pozwanego/oskarżonego z sali sądowej na czas składania zeznań przez dziecko) nie tylko w trakcie przesłuchania, ale również przed jego rozpoczęciem i po jego zakończeniu. Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić, aby wszystkie etapy postępowania odbywały się w przyjaznym dziecku

otoczeniu oraz aby wszystkie sądy i komisariaty policji były wyposażone w odpowiednie, przyjazne dziecku poczekalnie i osobne wejścia dla dzieci. Takie środki powinny być systematycznie wykorzystywane w celu ochrony dziecka przed spotkaniem z domniemanym sprawcą czynu lub członkiem rodziny skonfliktowanym z dzieckiem oraz w celu niedopuszczenia do narażenia dziecka na negatywne bodźce środowiskowe podczas oczekiwania na przesłuchanie.

Prawo do niedyskryminacji

W wytycznych Rady Europy za fundamentalne zasady wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku uznano niedyskryminację, najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka, godność i rzędy prawa. Specjaliści objęci badaniem stwierdzili, że zasada niedyskryminacji ma szczególne znaczenie w przypadku dzieci niepełnosprawnych lub dzieci mających odmienne pochodzenie narodowe lub etniczne.

Pomimo obowiązujących przepisów w zakresie równego traktowania respondenci zwrócili uwagę na problemy, z jakimi borykają się dzieci znajdujące się w trudnej sytuacji, podkreślając, że charakter tych problemów różni się w poszczególnych państwach. Respondenci z niektórych państw skoncentrowali się na sposobie traktowania dzieci romskich, natomiast inni respondenci nawiązali do ofiar handlu ludźmi. We wszystkich przypadkach respondenci zwracali uwagę na konieczność dostosowania podejmowanych działań do specyficznych potrzeb dzieci, dając wyraz obawom związanym z brakiem wiedzy fachowej osób utrzymujących kontakty z dziećmi oraz z przystępnością warunków, w jakich odbywają się takie kontakty, dla dzieci.

„(...) W ramach systemu nie ustanowiono żadnego mechanizmu opracowanego z myślą o takich dzieciach [dzieciach niepełnosprawnych], każdy przekazuje ten problem dalej. (...) Moim zdaniem w momencie, w którym będziemy musieli zająć się takim dzieckiem wymagającym zaangażowania innych zainteresowanych stron – pracowników socjalnych, lekarzy, nauczycieli, pracowników wymiaru sprawiedliwości – nagle zdamy sobie sprawę, że istniejący obecnie system jest wadliwy, ponieważ nie został opracowany z myślą o takich dzieciach”. (Francja, prokurator)

Dzieci biorące udział w postępowaniu sądowym powinny być traktowane w taki sam sposób niezależnie od ich płci, rasy, koloru skóry, pochodzenia etnicznego lub społecznego, cech genetycznych, języka, religii lub przekonań, poglądów politycznych lub wszelkich innych poglądów, przynależności do mniejszości narodowej, majątku, urodzenia, niepełnosprawności, wieku, orientacji seksualnej, tożsamości płciowej lub ekspresji płciowej. Państwa członkowskie powinny zwracać szczególną

uwagę na dzieci znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji, np. na dzieci żyjące w skrajnej biedzie lub dzieci migrantów odseparowane od rodziców.

Zapewnienie równego traktowania wszystkich dzieci biorących udział w postępowaniu sądowym

- Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić równe traktowanie dzieci korzystających z wszelkich stosownych gwarancji proceduralnych i wszelkich usług przed wzięciem udziału w postępowaniu sądowym, w jego trakcie i po jego zakończeniu. Wszystkim dzieciom należy udostępnić dane dotyczące dostępu dzieci do wymiaru sprawiedliwości z podziałem na odpowiednie grupy (takie jak np. dzieci znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji), aby zapewnić stosowanie odpowiednio ukierunkowanego podejścia i monitorowanie dostępności wymiaru sprawiedliwości.
- Respondenci dali wyraz swoim obawom związanym z brakiem wiedzy fachowej w kwestiach związanych z różnorodnością, co może wpływać na zmniejszenie dostępności usług. Wszyscy specjaliści powinni zdawać sobie sprawę z różnych czynników zwiększających poziom wrażliwości dzieci i wyznaczyć odpowiednich ekspertów w celu odniesienia się do takich czynników lub współpracować z takimi ekspertami. Należy opracować wytyczne i protokoły dostarczające specjalistom informacji na temat odpowiednich procedur, które powinny stanowić jeden z elementów pakietów środków ochrony i bezpieczeństwa.
- Respondenci ze Zjednoczonego Królestwa przychylnie odnieśli się do inicjatywy Zjednoczonego Królestwa na rzecz przetłumaczenia istniejących materiałów przyjaznych dziecku na inne języki. Respondenci zwrócili uwagę na inne pozytywne praktyki w tym zakresie, na przykład przesłuchiwanie przez funkcjonariuszki policji dziewczynek, które padły ofiarą niegodziwego traktowania w celach seksualnych, oraz wytyczne dla prokuratorów w Zjednoczonym Królestwie dotyczące sposobu przesłuchiwania osób niepełnosprawnych intelektualnie. Państwa członkowskie powinny zagwarantować uregulowanie kwestii związanych ze wspieraniem dzieci biorących udział w postępowaniach sądowych i wskazać, w jaki sposób należy zapewniać takie wsparcie, w szczegółowych wytycznych i przepisach, w tym poprzez dostarczanie odpowiednich informacji w języku i w formie zrozumiałej dla dzieci, uwzględniając konieczność zapewnienia usług tłumacza ustnego i pisemnego i biorąc

pod uwagę utrudnienia wynikające z upośledzenia fizycznego lub innego rodzaju upośledzenia.

- Państwa członkowskie powinny przywiązywać szczególną wagę do zwiększania dostępu do wymiaru sprawiedliwości i zapewniania dzieciom znajdującym się w szczególnie trudnej sytuacji niezbędnej pomocy prawnej, usług zastępstwa procesowego oraz wsparcia.

DZIAŁALNOŚĆ FRA

Skupienie się na problemie wrogości wobec dzieci niepełnosprawnych

Wrogość wobec dzieci niepełnosprawnych stanowi zagrożenie, w odniesieniu do którego odnotowano ogromne luki w danych przekazanych przez wszystkie państwa członkowskie UE. FRA przygotowała innowacyjny projekt mający na celu odniesienie się do problemu zaniżonych danych dotyczących nadużyć i braku wsparcia dla dzieci niepełnosprawnych oraz niskiego poziomu świadomości w zakresie przysługujących im praw wśród takich dzieci, a także zidentyfikowanie praktyk służących rozwiązaniu tych problemów.

Przedstawienie kompleksowych informacji porównawczych dotyczących ustawodawstwa, strategii i usług dostępnych w poszczególnych państwach członkowskich zapewni instytucjom unijnym, państwom członkowskim UE i przedstawicielom społeczeństwa obywatelskiego wsparcie w podejmowanych działaniach na rzecz skutecznego przeciwdziałania takiej wrogości. Sprawozdanie zostanie udostępnione w 2015 r.

Aby uzyskać dodatkowe informacje, zob.: <http://fra.europa.eu/en/project/2012/children-disabilities-targeted-violence-and-hostility>

Zasada najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka

W wytycznych Rady Europy nadrzędny interes dziecka uznano za jedną z czterech fundamentalnych zasad wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku.

Jednak pomimo tego, że zasada najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka stanowi jeden z elementów ram normatywnych większości państw członkowskich UE objętych badaniem, większość respondentów uznała tę zasadę za skomplikowaną, niejednoznaczną i podlegającą interpretacji, wskazując, że nie ustanowiono żadnych narzędzi służących identyfikowaniu, ocenianiu i przekazywaniu

informacji na temat sposobów najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. Respondenci skrytykowali brak jednoznacznej definicji, ponieważ w ich opinii może to prowadzić do manipulacji, braku obiektywności i podejmowania decyzji, które w rzeczywistości nie będą przyczyniały się do ochrony praw dzieci.

„Co należy rozumieć pod pojęciem »nadrzędny interes dziecka«? W prawie karnym najistotniejsza jest prawda obiektywna. Dla dziecka oznacza to, że jeżeli padło ofiarą przestępstwa, sprawca tego przestępstwa powinien zostać ukarany”. (Bułgaria, sędzia)

W opinii Komitetu Praw Dziecka¹ „ocena osoby dorosłej dotycząca nadrzędnego interesu dziecka nie może prowadzić do zniesienia obowiązku poszanowania wszystkich praw dziecka zagwarantowanych w konwencji. Komitet przypomniał, że w konwencji nie ustanowiono żadnej hierarchii praw dziecka; wszystkie ustanowione w niej prawa służą »nadrzédnemu interesowi dziecka«, dlatego żadne z nich nie może zostać naruszone wskutek nieprawidłowego określenia nadrzędnego interesu dziecka”.

Aby ułatwić zrozumienie tej zasady i usprawnić jej wykorzystywanie w praktyce, Komitet wskazał siedem elementów, które należy wziąć pod uwagę przy ocenianiu nadrzędnego interesu dziecka: prawo dziecka do wyrażania opinii w kwestii każdej decyzji wywierającej na nie wpływ, tożsamość dziecka, zachowanie środowiska rodzinnego i utrzymanie relacji rodzinnych, zapewnienie dziecku opieki, ochrony i bezpieczeństwa, wzięcie pod uwagę niekorzystnej sytuacji dziecka, prawo do zdrowia oraz prawo do edukacji.

Stosowanie zasady najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka

- Realizacja zasady najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka opiera się na zapewnieniu poszanowania praw dziecka. Komitet Praw Dziecka wyjaśnia, że nadrzędny interes dziecka należy postrzegać jako prawo, zasadę i sposób postępowania. Uniknięcie niewłaściwej interpretacji tej zasady wymaga przyjęcia jednoznacznych kryteriów prawnych, których obecnie zdaje się brakować.
- Specjaliści zwrócili również uwagę na brak narzędzi służących identyfikowaniu, ocenianiu i przekazywaniu informacji na temat sposobu, w jaki można zapewnić najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka. Z tego względu

¹ Komitet Praw Dziecka (2013), uwaga ogólna nr 14 dotycząca prawa dziecka do jak najlepszego zabezpieczenia jego interesów (art. 3 ust. 1), CRC/C/GC/14.

w obowiązujących przepisach należy ustanowić wymóg uwzględnienia „uzasadnienia potwierdzającego, że przy podejmowaniu decyzji zapewniono poszanowanie tego prawa, wskazując, co uznano za kwestię leżącą w nadrzędnym interesie dziecka, na podstawie jakich kryteriów podjęto taką decyzję i w jaki sposób interesy dziecka przeciwstawiono innym względom w tym zakresie”².

Szkolenie specjalistów

W wytycznych Rady Europy z 2010 r.³ jednoznacznie wskazano, że aby dzieci mogły skutecznie brać udział w postępowaniu, muszą utrzymywać kontakt z odpowiednio przeszkolonymi specjalistami dysponującymi wiedzą fachową, odpowiedzialnymi za przekazywanie im informacji, przesłuchiwanie ich oraz objęcie ich ochroną.

Dzieci nie zawsze jednak mają możliwość nawiązania kontaktu z takimi specjalistami. Potrzeba organizowania szkoleń dla specjalistów pracujących z dziećmi staje się szczególnie ewidentna, gdy weźmie się pod uwagę niski poziom świadomości istnienia wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom wśród specjalistów biorących udział w badaniu. Specjaliści powinni zatem brać udział w szkoleniach w zakresie potrzeb i praw dzieci, technik komunikowania i prowadzenia postępowań w przyjazny dziecku sposób, w których w należyty sposób uwzględnia się kwestie związane z różnicą wieku i sytuacją osobistą.

„W wielu sytuacjach (...) być może intuicja podpowiadała mi, że moja decyzja była właściwa, ale oczywiście dobrze jest wiedzieć, jakie podejście jest prawidłowe z psychologicznego punktu widzenia, ponieważ dzięki temu można poprawić popełniane przez siebie błędy i zapewnić większą zgodność z wytycznymi. Powinno być znacznie więcej szkoleń w tym zakresie, bo obecnie nie prowadzi się kompletnie żadnych takich szkoleń w celu kształcenia sędziów”. (Niemcy, sędzia sądu rodzinnego)

Około dwie trzecie specjalistów objętych badaniem brało udział w programach szkoleniowych, przy czym pracownicy socjalni uczestniczyli w takich szkoleniach częściej niż przedstawiciele zawodów prawniczych. Choć w przepisach obowiązujących w szeregu państw ustanowiono obowiązek odbywania szkoleń, z reguły ich organizowanie i branie w nich udziału jest fakultatywne. Choć opracowano

szereg skutecznych programów szkoleniowych w tym zakresie, w niektórych państwach członkowskich odnotowano poważne problemy związane z ich dostępnością. Wielu specjalistów przedstawiło propozycje ulepszenia tych programów, sugerując zwiększenie liczby szkoleń w zakresie komunikacji z dziećmi dla sędziów oraz zorganizowanie dodatkowych szkoleń w zakresie systemów prawnych dla pracowników socjalnych. Specjaliści stwierdzili również, że skuteczność technik wykorzystywanych w kontekście wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich zależy od szeregu czynników, m.in. osobowości, tego, czy dana osoba sama ma dzieci, oraz gotowości do współpracy.

„Nie powinniśmy dopuszczać do sytuacji, w których sprawa zostaje przegrana z powodu niekompetencji i braku doświadczenia osób prowadzących dochodzenie, prokuratorów, śledczych i sędziów lub ogólnie rozumianych organów ścigania, jeżeli można było ją wygrać, gdyby skorzystano z usług doświadczonego specjalisty. Po przekroczeniu pewnego punktu ludzie zaczynają odczuwać rozczarowanie wymiarem sprawiedliwości. Gdzie leży źródło problemu? Moim zdaniem w niedostatecznej liczbie szkoleń przeznaczonych dla nas, urzędników państwowych. Umiejętność skutecznego prowadzenia takich spraw wchodzi w zakres naszych obowiązków”. (Bułgaria, sędzia)

Wielu specjalistów zwraca uwagę na brak specjalistycznych i odpowiednich szkoleń w zakresie pracy z dziećmi we wszystkich obszarach zawodowych wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich. W opinii respondentów przedstawiciele zawodów prawniczych skorzystaliby na udziale w szkoleniu poświęconym interakcji z dziećmi, a pracownicy socjalni odnieśliby korzyść z uczestnictwa w szkoleniu w zakresie prawodawstwa dotyczącego dzieci.

Szkolenia ogólne i szkolenia w miejscu pracy dla wszystkich specjalistów mających styczność z dziećmi

- Państwa członkowskie UE oraz stowarzyszenia zawodowe prowadzące działalność na szczeblu krajowym i europejskim powinny zapewnić specjalistom zajmującym się dziećmi odpowiednie przeszkolenie w kwestiach związanych z prawami dziecka, komunikacją z dziećmi oraz prawodawstwem dotyczącym dzieci. Dotyczy to nie tylko sędziów i prokuratorów, ale także specjalistów pierwszej linii, takich jak funkcjonariusze policji i pracownicy sądów.
- Kursy szkoleniowe należy organizować na szczeblu krajowym w oparciu o zharmonizowane programy nauczania, aby zapewnić specjalistom

² Ibid.

³ Rada Europy (2010), Wytyczne Komitetu Ministrów Rada Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, sekcja A.4 i A.5.

równy dostęp do instrukcji oraz aby uniknąć nierównego traktowania dzieci ze względu na ich miejsce zamieszkania. Należy zachęcać do wymiany obiecujących praktyk w ramach państw członkowskich i między państwami członkowskimi, a także do opracowywania modułów szkoleniowych na szczeblu UE.

- W celu uzupełnienia szkoleń zaleca się również podejmowanie działań nadzorczych i prowadzenie multidyscyplinarnej wymiany praktyk między specjalistami.

Obiecująca praktyka

Szkolenie funkcjonariuszy policji w zakresie przesłuchiwanie dzieci

W Finlandii organizuje się roczny multidyscyplinarne program szkoleniowy w zakresie przesłuchiwanie dzieci skierowany do funkcjonariuszy policji i pracowników służby zdrowia zajmujących się przesłuchiowaniem dzieci. Szkolenie to jest prowadzone przez Krajową Radę Policji i Centrum Psychiatrii Sądowej. Większość funkcjonariuszy policji i psychologów uczestniczących w postępowaniach karnych wzięła udział w tym kursie i zasadniczo zgodziła się co do tego, że przyczynia się on do zapewnienia, aby proces przesłuchania wstępne był bardziej przyjazny dziecku.

Podobnie w Chorwacji – funkcjonariusze policji są zobowiązani do wzięcia udziału w trzymiesięcznym programie szkoleniowym organizowanym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Po ukończeniu takiego szkolenia funkcjonariusze otrzymują świadectwa i nabywają uprawnienia do podpisywania protokołów w sprawach z udziałem dzieci.

Współpraca multidyscyplinarna

W normach międzynarodowych, takich jak wytyczne Rady Europy, wzywa się specjalistów ze wszystkich dziedzin do zacieśnienia współpracy na rzecz usprawnienia przebiegu postępowań i procesu podejmowania decyzji.

*„Mimo że pracujemy w systemie kontryktoryjnym, podejmujemy działania na zasadzie współpracy – nie znam żadnego prawnika praktyka pracującego poza tego rodzaju ramami. Nasza praca opiera się na współpracy”.
(Zjednoczone Królestwo, pracownik socjalny)*

Współpraca multidyscyplinarna i interdyscyplinarna może przybierać różne formy. Może obejmować

ogólne formy współpracy stanowiące jeden z elementów ogólnego podejścia do prowadzenia postępowań lub dotyczyć konkretnych spraw. Współpraca może być również prowadzona na wielu płaszczyznach: w ramach jednej grupy zawodowej lub między różnymi grupami zawodowymi (np. praca zespołowa z udziałem pracowników socjalnych i przedstawicieli zawodów prawniczych), w ramach jednej lub kilku dziedzin prawa (np. poprawa współpracy między organami biorącymi udział w postępowaniach cywilnych i karnych) lub na płaszczyźnie łączącej dwie wcześniej wymienione (np. wymiana dobrych praktyk między sędziami a pracownikami socjalnymi lub współpraca dotycząca spraw, w których dzieci biorą udział zarówno w postępowaniu karnym, jak i w postępowaniu cywilnym).

Szereg państw zawarło formalne umowy lub przystąpiło do formalnych protokołów zachęcających do prowadzenia współpracy zawodowej. W większości przypadków współpraca multidyscyplinarna jest jednak prowadzona na zasadzie nieformalnej w oparciu o osobiste sieci kontaktów i powiązania. Respondenci przedstawili przykłady sukcesów i porażek związanych ze stosowaniem systemów współpracy formalnej i nieformalnej, przy czym nie można jednoznacznie stwierdzić, że jeden z tych systemów ma przewagę nad drugim. Pomimo przykładów dowodzących skuteczności takich systemów nie są one jednak powszechnie stosowane w państwach członkowskich UE.

„Pracujemy w odrębnych sektorach. Prowadzenie współpracy multidyscyplinarnej jest skomplikowane i nie jest dla nas czymś naturalnym. W im większej liczbie szkoleń multidyscyplinarnych weźmiemy udział, tym łatwiej będzie nam pracować w taki sposób”. (Francja, przedstawiciel organizacji pozarządowej)

W opinii respondentów zagwarantowanie koordynacji działań i współpracy między przedstawicielami różnych grup zawodowych na wszystkich etapach postępowania przyczyni się do zapewnienia wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dziecku dzięki zmniejszeniu liczby przesłuchań, skróceniu czasu trwania postępowań, zapewnieniu przekazywania dzieciom spójnych informacji oraz zadbanie o prowadzenie przesłuchań w odpowiedni sposób. Dzięki temu dzieci będą lepiej przygotowane, poinformowane, chronione i wspierane.

Współpraca na rzecz wypracowania najlepszych praktyk i osiągnięcia najlepszych rezultatów

- Państwa członkowskie UE oraz stowarzyszenia zawodowe prowadzące działalność na szczeblu krajowym i europejskim powinny wspierać

współpracę instytucjonalną i podejście multidyscyplinarne, finansując organizację kursów szkoleniowych.

- Respondenci zwrócili uwagę na brak mechanizmów koordynacji działań specjalistów niezbędnych do promowania podejścia multidyscyplinarnego, co wiąże się z brakiem harmonizacji

praktyk i wydłużeniem czasu prowadzenia postępowań. Państwa członkowskie oraz, w stosownych przypadkach, UE powinny zapewnić wdrożenie takich mechanizmów. Specjalistów należy również zachęcać do stosowania standardowych procedur operacyjnych w celu usprawnienia współpracy.

Obiecujące praktyki

Koordinowanie postępowań karnych i cywilnych

W ramach stosowanego w Niemczech modelu monachijskiego (*Münchener Modell*) opracowano wytyczne w zakresie koordynowania postępowań karnych i cywilnych, aby uniknąć konieczności wielokrotnego przesłuchiwanie dziecka, w szczególności w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie i niegodziwego traktowania w celach seksualnych. W wytycznych tych ustanowiono obowiązek rejestrowania przebiegu przesłuchania dziecka i przekazania materiału filmowego z przesłuchania służbom zajmującym się dziećmi oraz osobom prowadzącym dochodzenie. Dzięki zapewnieniu ścisłej współpracy odpowiednich podmiotów oraz bezpośredniemu przekazywaniu informacji wszystkim stronom biorącym udział w postępowaniu (prawnikom, służbom zajmującym się ochroną dzieci, ekspertom, doradcom prawnym dziecka) model ten ma wspierać rodziców w rozwiązywaniu problemów związanych z prawem pieczy nad dzieckiem lub problemów związanych z prawem do kontaktów.

Tworzenie wyspecjalizowanych, multidyscyplinarnych jednostek zajmujących się dziećmi-ofiarami

We Francji ustanowiono ok. 50 wyspecjalizowanych, multidyscyplinarnych jednostek prawnych w szpitalach (*Unités d'Accueil Médico-Judiciaires*) na terenie całego kraju, którym powierzono zadanie wspierania osób biorących udział w postępowaniach karnych. Takie jednostki często pośredniczą w nawiązywaniu kontaktów między rodzinami i dziećmi a organizacjami pozarządowymi zajmującymi się wspieraniem ofiar na miejscu, bezpośrednio po zakończeniu badań lekarskich. Zajmują się również gromadzeniem informacji uzyskanych w trakcie przesłuchań dzieci oraz wyników badań lekarskich i psychologicznych. Takie scentralizowane programy przyczyniają się do zapewnienia przeprowadzania rozmów i badań w przyjaznym dziecku otoczeniu. Przyczyniają się one również do usprawnienia przebiegu postępowania i pozwalają uniknąć zbędnych opóźnień i konieczności wielokrotnego przeprowadzania badań.

Każdego roku tysiące dzieci bierze udział w postępowaniach sądowych w sprawach karnych i cywilnych, w charakterze stron w sprawach rozwodowych rodziców lub w charakterze ofiar lub świadków przestępstwa. Takie postępowanie może być stresujące dla każdej osoby biorącej w nim udział. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) zbadała, czy zapewniono poszanowanie praw dzieci biorących udział w takich postępowaniach. Ustalenia z badania terenowego FRA bazującego na rozmowach ze specjalistami i dziećmi wskazują, że uczynienie wymiaru sprawiedliwości w Unii Europejskiej (UE) bardziej przyjaznym dziecku będzie jeszcze wymagało wiele pracy. Choć wszystkie państwa członkowskie UE zobowiązały się do zapewnienia najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka przy podejmowaniu jakichkolwiek działań wobec dzieci, przysługujące dzieciom prawo do bycia wysłuchanym, prawo do informacji, prawo do ochrony i prawo do niedyskryminacji nie zawsze jest respektowane. Dlatego też UE promuje wytyczne Rady Europy z 2010 r. w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom. Ich celem jest wspieranie państw członkowskich w zapewnianiu dzieciom lepszej ochrony w ramach systemów sądowych, aby zwiększyć stopień ich aktywnego udziału w postępowaniach i przyczynić się do zwiększenia efektywności wymiaru sprawiedliwości.

Dalsze informacje:

Dodatkowe informacje na temat praw dziecka można uzyskać w następujących publikacjach FRA.

- *Przegląd systemów ochrony dzieci w UE (Mapping child protection systems in the EU)* (2014), <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/comparative-data/child-protection>.
- *Opieka nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej (Guardianship for children deprived of parental care)* (2014), podręcznik, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/guardianship-children-deprived-parental-care-handbook-reinforce-guardianship>.
- *Prawa podstawowe: wyzwania i osiągnięcia w 2013 r. (Fundamental rights: challenges and achievements in 2013)* (2014), sprawozdanie roczne, <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/fundamental-rights-challenges-and-achievements-2013>.
- *Konferencja na temat praw podstawowych z 2010 r.: zapewnienie wszystkim dzieciom dostępu do wymiaru sprawiedliwości i ochrony (Fundamental Rights Conference 2010: ensuring justice and protection for all children)* (2011), dokument z konferencji, <http://fra.europa.eu/en/publication/2011/fundamental-rights-conference-2010-ensuring-justice-and-protection-all-children>.
- *Opracowanie wskaźników w zakresie ochrony, poszanowania i promowania praw dziecka w Unii Europejskiej (Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in European Union)* (2010), <http://fra.europa.eu/en/publication/2012/developing-indicators-protection-respect-and-promotion-rights-child-european-union>.

Aby zapoznać się z przeglądem działań FRA w obszarze praw dziecka, zob.: <http://fra.europa.eu/en/theme/rights-child>.

Urząd Publikacji

© Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej, 2015
Ilustracje: © FRA

Print: ISBN 978-92-9239-786-9, doi:10.2811/504796
PDF: ISBN 978-92-9239-788-3 doi:10.2811/803450

FRA – AGENCJA PRAW PODSTAWOWYCH UNII EUROPEJSKIEJ

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wiedeń – Austria
Tel. +43 158030-0 – faks +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency